

תורת הקורא

ובו הוראות מפורטות לבעלי קריאה

הלכות ומנהגים, דיוקים ודקדוקים, הערות ובידורים, חילופי גושים, הקשרים בקריאת פרשת השבוע

הערות, הארות, ביקורת, שאלות, רעיונות, וכן תרומות להשתתפות בהוצאות הגליונות, יתקבלו בכרחה במכון כמז"כ אפשר לשלוח בקשה לקבלת הגליונות במייל: tameytora@gmail.com פקס: 153775150494

גליון מס' 158
פרשת מסעי
ה"א תשע"ו

גליון זה יו"ל ע"י מוכן 'טעמי תורה' תודה לכל העוזרים והמסייעים שגליון זה יראה אור © כל הזכויות שמורות, ניתן לצלם ולהדפיס כמות שהוא ללא שינוי

הלכה ומנהג

נוהגים שלא להפסיק בקריאת מ"ב מסעות, אלא קוראים את כולם לעולה אחד*, ודוקא בשבת שחרית, אך במנחה בשבת

ובשני וחמישי אין נוהגים להקפיד בזה², ויש המקפידים גם בזה¹. ויש להסתפק האם רשאי להפסיק לפני הפסוק 'ויסעו בני ישראל מרעמסס ויחנו בִּסְכָת' (ל"ג ה'). ויש שלא נהגו בזה כלל ומפסיקים בקריאת המסעות³.

'ויסעו בני ישראל מרעמסס', ולכן יתכן שמה שכתוב בפעם הראשונה 'ויסעו מרעמסס' אינו נחשב כחלק מהמסעות, אלא הוא תיאור יציאת מצרים (ולכן ג"כ לא כתוב שם להיכן נסעו).

אך יש לדון בעצם מנין המסעות, שהלא במנין המסעות אין מ"ב מסעות אלא מ"א בלבד, שנסעו ממ"א מקומות, ויש מי שכתב (דברי קהילות עמ' 104, שערי רחמים שער ז' סק"ז) שכיון שכתוב פעמיים בפרשה שנסעו מרעמסס נחשב כשני מסעות גבי מנין המסעות, ולכן חשיב מ"ב מסעות. ולפי זה לכאורה אין להפסיק אחר המסע הראשון מרעמסס, שהלא הוא חלק ממנין המ"ב מסעות. אך קשה קצת מדוע מסע זה יימנה פעמיים במנין המסעות אחר שהוא מסע אחד החוזר על עצמו. ובאמת כתב הפרישה (יו"ד סימן ער"ה סק"ה, והביאו בשערי רחמים שם) טעם אחר מדוע חשיב מ"ב מסעות, משום שמונים את המקומות האמורים בפרשת המסעות, ולא את המסעות עצמם, ולכן גם מקום חנייתם האחרון מצטרף למנין המסעות והוא מ"ב מסעות, וכמו שכתב רש"י (שמות מ"ה ל"ח) שמקום חנייתם אף הוא קרוי מסע. ולפי זה המסע הראשון לרעמסס אכן אינו כלול במנין המסעות, ואפשר להפסיק אחריו.

אך עדין יש לדון בזה, שבתרגום יונתן (שמות י"ט ד', בפסוק 'וַאֲשָׁא אֲתָכֶם עַל כְּנָפֵי נְשָׁרִים', וכעין זה אחת שם במדרש שכל טוב) כתוב שבלי פסח נסעו ישראל על כנפי נשרים למקום בית המקדש ושם עשו הפסח, ובאותו לילה שבו לרעמסס. וכתב בספר 'ראשי בשמים' שלפי זה המסע הראשון לרעמסס האמור כאן קאי על מסע זה לבית המקדש, ובכך ניחא מדוע כתוב פעמיים שנסעו מרעמסס, שהראשון הוא המסע לבית המקדש והשני הוא המסע למדבר, ולכן בפעם הראשונה לא כתוב שנסעו לסוכות.

ולפי זה נראה שלתרגום יונתן אין מקום חנייתם האחרון כלול במנין המסעות, אלא מסע זה מרעמסס לבית המקדש חשוב למסע (וכמו שכתבו הדברי קהילות והשערי רחמים שגם המסע הראשון לרעמסס חשיב במנין המסעות, ואין להקשות שהוא מסע אחד החוזר על עצמו, שהלא הם באמת שני מסעות שונים). ולפי זה אין להפסיק אחר המסע הראשון לרעמסס, כי הוא נכלל במנין המסעות. וצ"ע בזה.

והגר"ש דבליצקי כתב (זרח השמש עמ' פ"ג הערה ר"ד) שאפשר להפסיק לפני הפסוק 'ויסעו בני ישראל מרעמסס' (פסוק ה'), ואין זה כהפסק בתוך המסעות כי מסע זה חוזר על עצמו (וראה לעיל הערה ג') שיש מהנוהגים שלא להפסיק במסעות גם בשני וחמישי, שמפסיקים לכהן אחר כמה פסוקים וקוראים את כל המסעות ללוי, והיינו שהבינו ג"כ שאפשר להפסיק אחר המסע הראשון לרעמסס ואינו כלול במנין המסעות).

ומדברי הנימוקי אורח חיים (ראה לעיל הערה ג') מוכח שאין להפסיק אף לפני הפסוק 'ויסעו בני ישראל מרעמסס', שכתב שבשני וחמישי יקראו לכהן את כל המסעות ורק אחריהם יקראו ללוי ולישראל לכל אחד ג' פסוקים, ולא כתב שיקראו לכהן ג' או ד' פסוקים שלפני הפסוק 'ויסעו בני ישראל מרעמסס', ואח"כ יקראו ללוי את המסעות ואח"כ עוד ג' פסוקים לישראל.

¹ שכן היה המנהג הקדום לפני חידושו של צרור המור, ובספרי מנהגים רבים המציינים את חילוקי העליות, מצוין הפסק עליה באמצע המסעות. בספר תיקון יששכר מביא שתי רשימות שונות של חילוקי העליות, ובשתייהן יש הפסקה באמצע המסעות, וכן בספר נוהג כצאן יוסף (מנהג פרנקפורט) יש הפסקה באמצע המסעות, ובמנהגות וורמייזא לר"י קירכוס, ובמנהגי וורמייזא לר"י שמש, ובמנהגי פיורדא, ובעוד הרבה ספרי מנהגים וחומשים ישנים. ולא חשו לדברי צרור המור (וחלק מהרשימות אף קדומות יותר מבעל צרור המור).

² בספר צרור המור כתב שמ"ב המסעות מכוונים נגד שם בן מ"ב אותיות, ולכן אין לחזן להפסיק בהם בקריאת הפרשה, אלא לקרוא את כולם לעולה אחד.

ובמגן אברהם (סימן תכ"ח סק"ח) הביא דבריו, ובעקבותיו הביאוהו האחרונים, אליה רבה (סימן קל"ח סק"ד), דרך החיים (דני וסדר הקריאה סק"ב), שערי אפרים (שער ז' סעיף כ"ה), קיצור שולחן ערוך (סימן ע"ח סעיף ד'), משנה ברורה (סימן תכ"ח סק"א), ערוך השולחן (סימן קל"ח סעיף ד', וסימן תכ"ח סעיף ו'), כף החיים (שם אות ל"ט), קצות השולחן (בדי השולחן סוף סימן פ"ד), וכן כתב האדר"ת (תפלת דוד עמ' ר"ג), וכן בנימוקי אורח חיים (סימן תכ"ח). וכן מנהג הפרושים בארץ ישראל (כמובא בלוח לא"י להגרימ"ט).

אמנם, חלק מהאחרונים (מגן אברהם, אליה רבה, משנה ברורה) רק מביאים את דבריו בשם אומנם שבצרור המור כתב שאין להפסיק במסעות, וכיון שרק הביאו שיש מי שכתב כן, אין הכרח שפסקו כמותו, אלא יתכן שהביאו את חידושו בלא הסתייגות להודיע שיש מי שכתב כן, שהרי כלל בידיו שפוסק שמביא תשובת איזה רב בספרו, אין להכריח שכן דעת המחבר מדקבעה בספרו (שדי חמד, כלי הפוסקים, סימן ט"ז סעיף מ"ד).

ובפשטות נראה שגם כוונת צרור המור היא שעדיף שלא להפסיק במסעות משום שהם מכוונים נגד שם מ"ב, אך לא שיש איסור מעיקר הדין להפסיק בהם (כמו בקבלות או בשמונה פסוקים שבתורה שאסור מדינא לפסוק בהם, כמבואר במגילה ל"א ע"א, ובשו"ע או"ח סימן תכ"ח סעיף ו'). וא"כ במקום צורך (כגון שיש הרבה חיובים) אפשר להפסיק בהם.

אך מדברי השערי אפרים נראה שגם לצורך אין להפסיק בהם, שכתב: מ"ב מסעות שבפרשת מסעי אין להפסיק בהם ואחד קורא אותן, וכן עשרת הדברות שבפרשת יתרו ובפרשת ואתחנן אין מפסיקין בהם, וכן אין להפסיק בשירת הים, ואין לשנות אפילו במקום שיש חיובים הרבה. עכ"ל. ומשמע שמה שכתב שאין להפסיק קאי גם על מ"ב מסעות. וצ"ע בזה.

³ כן כתב בספר נוהג כצאן יוסף (עמ' רמ"ה), ובערוך השולחן (סימן תכ"ח סעיף ו'), ובקצות השולחן (בדי השולחן סוף סימן פ"ד), וכן משמע בשערי רחמים (שער ז' סק"ו). וכתב בנוהג כצאן יוסף הטעם, שדוקא כשרוצה לקרוא את כולם אז אין פוסקים בהם, אך בשני וחמישי ובשבת במנחה, שאינו קורא את כולם, אין קפידא בזה.

ואכן המנהג ברוב הקהילות שבשני וחמישי אין מקפידים בזה, ורק בשבת שחרית נוהגים לא להפסיק בהם.

⁴ בנימוקי אורח חיים (סימן תכ"ח) כתב שאין נפקא מינה בזה בין שבת לחול, וגם בחול יש לקרותם לאחד, והעולם לא נהג כן, ומנהגינו כאשר ראיתי מאזמו"ר הקדוש זי"ע (בעל ה'דרכי תשובה') מפה"ק גם בחול ובשבת מנחה קרא להכהן כל המ"ב מסעות ואח"כ להלוי וישראל לכל אחד ג' פסוקים. עכ"ל. וכן הוא מנהג מונקאטש ומעט קהילות נוספות.

ויש קהילות (וכך מנהג חב"ד) שאמנם נוהגים שלא להפסיק בקריאת המסעות אף בשני וחמישי, אך קוראים לכהן ג' או ד' פסוקים לפני הפסוק 'ויסעו בני ישראל מרעמסס' (ל"ג ה'), וללוי קוראים את כל המסעות, ולישראל קוראים עוד ג' פסוקים (וראה את הנידון בתערה הבאה בענין הפסקה לפני פסוק 'ויסעו בני ישראל מרעמסס').

⁵ היינו, אחר 'לענין כל מצרים' (סוף פסוק ג') או אחר 'עשה יי' שפטים' (סוף פסוק ד'). וטעם הספק הוא משום שבראש הפרשה (פסוק ג') כתוב 'ויסעו מרעמסס', ויתכן שנחשב כתחילת המסעות. אך בהמשך הפרשה (פסוק ה') כתוב שוב

מנהג האשכנזים¹ לקרוא את קריאת המסעות בניגון מיוחד כעין שירת הים², ונאמרו בזה כמה טעמים³. ומנהג הפרושים בארץ ישראל לקרוא בניגון הרגיל⁴.

נוהגים כשמסיימים אחד מחמשה חומשי תורה, שהציבור עומד על רגליו בקריאת פסוק אחרון, ובעל הקריאה מסיים את המילים האחרונות בקול רם ובניגון, והציבור אומרים 'חזק חזק ונתחזק' בקול רם ובניגון, ואח"כ חוזר הקורא ואומר כן. ובפשטות אין לעולה לתורה לומר זאת⁵. וכל זה רק בעליית האחרון, אך במפטיר קוראים כרגיל, ואין אומרים חזק⁶.

❖❖❖ ❖❖❖ ❖❖❖

ובספר נוהג כצאן יוסף כתב שאצלם נוהגים להפסיק באמצע המסעות, ותמה על מנהגם מדברי צרור המור. ובדברי קהילות (עמ' 105) כתב להדיא שמנהג פרנקפורט להפסיק במסעות, ואין משגיחים בקבלת צרור המור. ובמקומות שנהגו להפסיק במסעות, פשוט שיש להם על מה לסמוך.

¹ כן מנהג גרמניה (דברי קהילות), ליטא (אחת שאלתי עמ' קכ"ה), הונגריה (חודש בחדשו - מנהגי הנהג), ושאר קהילות אשכנז ופולין.

² ויש בזה שני מנהגים. ברוב המקומות נוהגים לנגן פסוק אחד בניגון יורד, ולאחריו פסוק אחד בניגון עולה, וממילא מחוברים כל שני פסוקים יחד במחזור ניגון אחד.

למנהג זה יש מתחילים לנגן מפסוק י', ופסוק י"ד נקרא ללא ניגון. ויש המתחילים לנגן מפסוק י"א, ופסוק י"ד נקרא בניגון למעט התיבות 'ולא הִיָּה שָׁם מִיָּם לָעַם לְשִׁתּוֹת' שנקראות ללא ניגון. פסוקים ט"ו-ל"ו נקראים בניגון, פסוקים ל"ז-מ' נקראים ללא ניגון, פסוקים מ"א-מ"ו נקראים בניגון, ויש נוהגים לקרוא את התיבות 'בְּגִבּוֹל מוֹצֵב' שבסוף פסוק מ"ד ללא ניגון. פסוקים מ"ז-מ"ח יש נוהגים לקרוא בניגון, ויש נוהגים לקרואם ללא ניגון.

ויש מקומות שנוהגים לנגן שני פסוקים בניגון יורד, ולאחריו פסוק אחד בניגון עולה, וממילא מחוברים כל שלשה פסוקים יחד במחזור ניגון אחד (כד מנהג גרמניה כמו שכתב בדברי קהילות).

למנהג זה הפסוקים המנוגנים הם: פסוקים י"א-י"ג, ט"ו-ל"ה, מ"א-מ"ג, מ"ה-מ"ז. ופסוקים י"ד, ל"ו-מ', מ"ד, נקראים ללא ניגון, ובפסוק מ"ז מנגן רק את תחילת הפסוק 'וַיִּסְעוּ מֵעֵלְמֶן דְּבַלְתִּימָה' (דברי קהילות).

ויש להעיר, שמחמת הניגון המיוחד יש נטיה לנגן ללא התאמה לטעמים כלל, אך באמת יש להקפיד לנגן את טעמי המקרא בניגון המיוחד, ולא לקרוא רק בניגון המיוחד ללא ניגון הטעמים (חוץ ממה שמחברים פסוקים יחד שא"ל להטעים בסוף פסוק כראוי. וכן משמע בדברי קהילות בפרשת בהעלותך, שכתב שמאריך בחיבות 'ועל צבא' או 'ועל צבא' לנגן בהן כעין קדמא קטן שעליהן, אך בפסוק 'ועל צבא משה בני גד' שאין בהן קדמא קטן לא יאריך לנגן, אלא ינגן בניגון המתאים להטעמת טפחא אתנחתא).

ויש שנוהגים לנגן בניגון המיוחד, אך מנגנים אותו בהתאמה מלאה לטעמי המקרא וללא חיבור פסוקים, באופן שכל פסוק מנוגן בפני עצמו. ויש לברר האם מנהג זה היה נהוג במקצת מקומות, או שזה רק תיקון למנהג שמנגנים בחיבור פסוקים.

³ בדברי קהילות כתב שהטעם כמו שכתב רש"י בד"ה אלה מסעי (במדבר ל"ג א'). ונראה שכוונתו למה שכתב רש"י שהמסעות נכתבו להודיע חסדיו של מקום, וא"כ יש מקום לנגנם בנגינה המורה על השמחה של חסד ה' עמנו.

והמהר"ם שיק (מובא בספר שאל בחיר ה', עמ' ט') ביאר ע"פ מחלוקת רש"י ורמב"ן אם המסעות היו לשבח או לגנאי, שלרש"י היו לגנאי (שכתב: שאע"פ שגור עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר), ולרמב"ן היו לשבח (שכתב: נתן דעתו לכתוב המסעות ונתכונן בזה להודיע חסדיו של הקב"ה עמם), ולפי דעת הרמב"ן שהיו לשבח, צריך לקרואם בניגון המיוחד, ולפי דעת רש"י שהיו לגנאי, קוראים את המסעות כדרך שאר פרשיות. והעיד שכך נהגו אצל רבו החתם סופר לקרוא המסעות ללא ניגון. ויש שנתנו טעם (עלה יונה עמ' ש"ה) ע"פ שיטת רב אשי (במסכת עבודה זרה כ"ד ע"ב) שבכל המסעות כשאמר משה 'קוּמָה יְיָ וַיִּפְצֹ אֶבְיָד', ענו ישראל את שירת 'יוני רוני השיטה', וא"כ כל המסעות היו בשירה.

⁴ וכן כתב הגר"ש דבליצקי (קונטרס תקון תפלה עמ' ל', ספר זרח השמש עמ' פ"ב). וצ"ע בטעם ביטול המנהג שהיה נהוג בכל תפוצות אשכנז. ואולי לא בכל המקומות נהגו כן, וכמו שהובא בהערה לעיל בשם המהר"ם שיק שמנהג החתם סופר היה שלא לנגן במסעות, וצ"ע בזה.

❖ דיוקים ודקדוקים ❖

מְסַעֵי - הסמ"ך בשווא נח, ויש להיזהר שלא להבליע את העי"ן שאחריה ולקרוא 'מְסִי'. וכן בכל מקום בו מנוקד שווא נח לפני אות גרונית, יש להיזהר שלא תיבלע האות הגרונית¹. ולהלן רשימת המילים בפרשה שיש להיזהר בהן בזה: **לְצַבְּאָתָם. לְמַסְעֵיהֶם. וַיִּסְעוּ. וּבְאֵילָם. וְשִׁבְעִים. בְּקֶהְלָתָה. בְּמִקְהֶלֶת. וּמֵאֵת. וְלִמְעֻט. תִּמְעִיט. וְהִתְאַוְּיָתָם. לְתַשְׁעֵת. שְׁמַעוֹן. פְּדֵהָאֵל. לְבִקְהֶמְתָּם. תִּמְעִיטוּ. בְּפָנָעוּ. בְּשִׁנְאָה. גִּלְעָד.**

ל"ג ג': מִרְעַמְסָה - העי"ן בשווא נח, והמ"ם בשווא נע. ויתכן שאם קרא 'מִרְעַמְסָה' העי"ן בפתח והמ"ם בשווא נח, נחשב לשינוי משמעות². וכן הוא להלן (ל"ג ה').

ויש להעיר, שאע"פ שמנהג זה היה נהוג באשכנז ופולין, נראה שהוא מנהג מאוחר ממאות השנים האחרונות, ואינו מנהג קדום, שמנהג זה אינו מופיע בספרי המנהגים המוקדמים, והובא לראשונה רק בספר דברי קהילות (המחעד את מנהגי פרנקפורט בשנת תקע"ח).

ויתכן שהפרושים אכן ביטלו מנהג זה משום שיש לפקפק על מנהג זה מצד שמשנים מניגון ופיסוק הטעמים, ובפרט שאף בסוף פסוק לא מפסיקים כראוי, וכתבו הפוסקים (שתי ידות, דרך חיים ק"ח ע"ב. והובא בשע"ת ס"ס ס"א) שיש להקפיד על ההפסק בסוף פסוק אף יותר משאר טעמים.

וכן יש לדון אם יש בהשמטת נגינת סוף פסוק וחיבור שני פסוקים יחד איסור מצד דין 'כל פסוקא דלא פסקיה משה אגן לא פסקינן ליה' (תענית כ"ז ע"ב, מגילה כ"ב ע"א). שמשלשון שו"ע הרב (ס' תצ"ד סעיף י"א, ובה"ל שם העתיק דבריו מלה במילה) משמע, שאע"פ שמוסיף נגינת סוף פסוק באמצע פסוק, אם ממשיך לקרוא את חצי הפסוק השני אין בזה איסור מצד דין 'כל פסוקא דלא פסקיה משה', ורק אם מפסיק לגמרי את הקריאה באמצע פסוק עובר על דין זה. וא"כ ודאי שגם בהשמטת נגינת סוף פסוק וחיבור שני פסוקים אין איסור מדין 'כל פסוקא דלא פסקיה משה'.

אך מדברי היעב"ץ (הגהותיו לקידושין ל' ע"א, לוח ארש סימן תס"ב) מוכח שאם מוסיף נגינת סוף פסוק באמצע פסוק, אף כשאינו מפסיק הקריאה לגמרי, או אם קורא כמה פסוקים יחד ומשמיט נגינת סוף פסוק בסוף הפסוק, עובר על דין 'כל פסוקא דלא פסקיה משה'. וכן נקטו בפשיטות באגרות משה (או"ח ח"ג סי' י"ט), ובהליכות שלמה (תפילה, פ"ב דבר הלכה אות ל"ו).

¹ ואם בעל הקריאה עלה אחרון, לא יחזור אחר הקהל.

² כתבנו כאן בקצרה את המנהג המקובל, ללא המקורות. אי"ה בעתיד יבואר בארוכה ענין זה, מקורו, מנהגיו, אופן אמירתו, ונוסחו המדויק.

³ מחמת קלות האות הגרונית במבטא, כאשר יש לפנייה אות המנוקדת בשווא נח, יש נטיה להשמיט את האות הגרונית מהמבטא, ולנקד את האות שלפניה בניקוד שלה במקום בשווא נח (כגון: מִלֵּךְ במקום מִלָּאךְ, שְׁמֹון במקום שְׁמֵעוֹן, וַיִּגַּע במקום וַיִּהְיֶה). וזה מצוי פעמים רבות, וצריך זהירות רבה מאד ע"מ לא להיכשל בזה. וכבר הזהיר על זה ביסוד ושורש העבודה (שער שלישי פרק שני), והאריך שם להראות לעין כל את גודל קלקולי התיבות וחסרון האותיות במי שאינו נזהר לקרוא כראוי. וציין לדבריו בבאור הלכה (סימן ס"א, ד"ה ידניש).

⁴ חמש פעמים כתובה מילה זו בתורה, ובכל המקומות מנוקד 'רַעְמָסָה' העי"ן בשווא, כמו כאן, חוץ ממקום אחד (שמות א' י"א) בו מנוקד 'רַעְמָסָה' העי"ן בפתח.

וכתב האבן עזרא (בראשית מ"ו י"א, שמות א' ז', א' י"א, י"ב ל"ז) שהיו שני מקומות שנקראו 'רַעמָסָה', מקום מגורי ישראל הוא 'רַעמָסָה' העי"ן בשווא, והוא שם מחוז, ו'רַעמָסָה' בפתח העי"ן הוא שם עיר שאותה בנו בני ישראל, ואינה מקום מגוריהם. ולפי זה לכאורה הקורא 'רַעמָסָה' בפתח העי"ן במקום בשווא, או להיפך, שינה משמעות.

אך בתרגום יונתן מתורגם בכל המקומות 'פִּילוֹסִין', וכן בתרגום רס"ג מתורגם בכל המקומות 'עֵין שִׁמֶשׁ', ומשמע מזה שסברו ששניהם מקום אחד (וכן נראה מדברי המהרש"א בחידושי אגדות סוטה י"א ע"א). ולפי זה אם שינה וקרא בשווא במקום בפתח או להיפך, לא שינה משמעות (ואע"פ שאם קרא 'רַעמָסָה' במקום 'רַעמָסָה' וכדומה, צריך לחזור אע"פ שאותו אדם נקרא פעם כך ופעם כך, מ"מ אם אכן שינה משמעות, יתכן שאינו מעבך משום שהוא שינוי קל בלבד), וצ"ע בזה.

מִמְחָרָת - יש אומרים שהמ"ם בקמץ קטן^ט, ויש אומרים שהמ"ם בקמץ גדול^{טו}.

פְּלִימְצָרִים - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים 'פְּלִי מְצָרִים'.

ל"ג ד': מְקַבְּרִים - הבי"ת בדגש, והשווא נע.

ל"ג י"ב: בְּדַפְקָה - הדלי"ת בקמץ קטן, והפ"א בשווא נח. וכן הוא להלן (ל"ג י"ג).

ל"ג י"ד: וְלֹא־הָיָה - הטעם מלעיל בה"א^{טז}.

ל"ג ל"ו: וַיִּחַנּוּ בְּמִדְבַּר־צֹן - הבי"ת רפה^{יז}.

ל"ג מ"ה: בְּדִיבָן - הטעם מלרע בבי"ת. וכן הוא להלן (ל"ג מ"ו).

ל"ג מ"ח: יִרְחוּ - הרי"ש בצירי. ואין לקרוא 'יִרְחוּ' בחיריק^{יח}. וכן הוא להלן (ל"ג נ"ג, ל"ד ט"ו, ל"ה א', ל"ו י"ג).

ל"ג נ"ב: וְאֶבְדָּתָם - הדלי"ת בשווא נח, ולא בשווא נע^{יט}, למרות הקושי^י. ויש להזהר שלא להבליעה בתי"ו שישמע שקרא 'וְאֶבְדָּתָם'. או לחלק את התיבה לשתי תיבות ולקרוא 'וְאֶבְדָּתָם'. ואם אינו יכול לקרוא בשווא נח בלי להבליע את הדלי"ת או לחלקה לשתי תיבות, עדיף לקרואה בשווא נע.

^י שדרך האות הקודמת לחטף, להינקד בניקוד החטף. וכיון שהאות הגרונית שאחר הקמץ מנוקדת בחטף קמץ קטן, מסתבר שהקמץ שלפניו הוא קמץ קטן.

ואמנם אין דרך קמץ קטן לבוא בהברה פתוחה, אך כאן ההברה סגורה במקורה, שהלא האות הגרונית היתה ראויה להינקד בשווא נח (מִמְחָרָת), ורק בגלל שדרך שווא נח באות גרונית להתרחב לחטף, הורחב השווא שבאות הגרונית לחטף קמץ ונפתחה ההברה. וכיון שבמקור ההברה היתה סגורה, דינה כהברה סגורה, ולכן יכול לבוא בה קמץ קטן.

^{טו} כתבו המדקדקים שאחר קמץ קטן יבוא תמיד שווא נח או דגש, וכאן שאין דגש או שווא נח אחר הקמץ הוא בהכרח קמץ גדול. וכך היא מסורת הספרדים שכל קמץ שאין אחריו שווא נח או דגש, הוא נהגה כקמץ גדול.

^{טז} משום נסוג אחור. וענין זה מבואר בגליון פרשת בראשית תשע"ו הערה ג'.

^{יז} ענין זה מבואר בגליון פרשת וישלח תשע"ו הערה י'.

^{יח} בתורה לעולם כתוב 'יִרְחוּ' חסר, והרי"ש מנוקדת בצירי. ובנביאים פעמים שכתוב 'יִרְחוּ' חסר והרי"ש בצירי, ופעמים שכתוב 'יִרְחוּ' מלא והרי"ש בחיריק.

^{יט} ולא יתכן כלל שיבוא כאן שווא נע, שהרי אין שווא נע בא לפני דגש. וכל הטעם שהתי"ו דגושה, משום שלפניה שווא נח.

^כ הגיית הדלי"ת הרפה דומה להגיית האות זי", ואין כל קושי להגותה בשווא נח לפני האות תי", אך כיון שאצל האשכנזים והספרדים נשתכחה הגיית הדלי"ת הרפה, והוגים כל דלי"ת כמו הדלי"ת הדגושה בדגש קל, נוצר קושי להגותה לפני האות תי"ו (וראה מש"כ בזה בשו"ת פאת שדך ח"ב סוף סימן כ"ד).

^{כא} עיין במאמר על השווא שאחר ה"א הידיעה שם מבואר שכאשר נשמט הדגש שאחר ה"א הידיעה (או אחת מהאותיות כל"ב המנוקדות בפתח להורות על ידוע), ואין מתג לפני השווא, השווא נח.

וכאן אין מתג לפני השווא, ומוכח שהמ"ם בשווא נח. ואע"פ שיש מעט ספרים עם מתג לפני השווא, ספרים אלו הלכו בשיטה אחרת שלא דקדקה בהנחת מתגים אלו, ולא באו להורות שהשווא נע (כמו שהוכיח רוז"ה^{כב}). עיין במאמר על השווא שאחר ה"א הידיעה הערה ה'.

^{כב} וה"א זו נהגית כמו מפיק ה"א שבסוף תיבה, כגון בתיבות 'עֲמָה' 'אֲתָה', וכדומה.

וגם כאן באמצע תיבה הוא נקרא מפיק ה"א. ויש הטועים לחשוב ש'מפיק' הוא דוקא הנקודה הבאה באות ה"א שבסוף תיבה, אך באמת 'מפיק' פירושו מוציא, דהיינו שהה"א נשמעת ונהגית בשווא נח, אף אם היא באה באמצע תיבה, ולא כמו בתיבה 'פְּדָחָצוּר' (במדרש א' י^כ) וכדו', ששם הה"א אינה נהגית כלל.

ל"ג נ"ד: וְלִמְעַט - המ"ם רפה, ובשווא נח^{כא}.

אֲשֶׁר־יֵצֵא - הטעם מלעיל ביו"ד^{כט}.

יָהִיָּה - יש לבטא את הה"א בשווא נח^{כב}. ולא להבליעה ולקרוא 'יָיָה', או לקרוא 'יָהִיָּה' בחיריק הה"א. וכן הוא להלן בתיבות:

תָּהִיָּה. פְּדָהָאֵל. תָּהִיָּנָה. יָהִי. יִהְיֶה־פָּנּוּ.

ל"ג נ"ה: אֲשֶׁר תֹּותִירוּ מֵהֶם - יש לנגן את שני המונחים כראוי, ואין להשמיט את המונח הראשון ולהטעים 'אֲשֶׁר־תֹּותִירוּ מֵהֶם' במקף^{כג}.

ל"ד ג': מְקַצֶּה - הקו"ף רפה, ובשווא נח^{כד}.

ל"ד ד': וַעֲבֹר - הטעם מלעיל בעי"ן^{כז}.

צָנָה - הטעם מלעיל בצד", והנו"ן רפה, ופירושו למקום ששמו צין. והקורא 'צָנָה' מלרע משנה משמעות ללשון מגנ"ה או לשון קורבן^{כח}.

ל"ד ה': נַחֲלָה - הטעם מלעיל בנו"ן, והחי"ת בשווא נח. והוא לשון נחל^{כט}.

ל"ד י"א: עַל־כִּתְּפוֹ - ראוי להקפיד על הגייה נכונה של התי"ו, שלא ישמע שקורא 'כִּסְפוֹ' בסמ"ך^כ.

והטעם לכך שנקודת המפיק באה רק בסוף תיבה, משום שבאמצע תיבה (כגון בתיבת 'יָהִיָּה'), ע"י שהאות מנוקדת בשווא יודעים שהיא נקראת, ולכן אין צורך בנקודת המפיק. ובסוף התיבה לא רצו לנקד בשווא, מפני שיש תיבות המנוקדות בסופן בפתח גנובה ובמפיק יחד, כגון: 'גְּבִיָּה', 'יָצִיָּה', ואילו היו מנקדים בשווא ולא בנקודת המפיק, היה צורך לנקד בניקוד כפול, גם בפתח וגם בשווא, וכיון שלא ניתן לנקד אות אחת בשני ניקודים שונים, המירו את סימון השווא באות ה"א שבסוף תיבה לנקודה בתוך האות.

ויש לציין, שישנם כ"י בהם כאשר יש חשש לבליעת הה"א בשגה באמצע תיבה, מוסיפים את נקודת המפיק אף באמצע תיבה, ואע"פ שהיא מנוקדת גם בשווא, וכגון בכ"י לנינגרד שמנוקד: 'בְּהֶשְׁמָה' (ויקרא כ"ו מ"ג), 'פְּדָהָאֵל' (במדבר ל"ו כ"ח), 'וַיִּהְיֶה־פָּנּוּ' (שם ל"ה כ'). וכן בכ"י ששון 507 מנוקד 'פְּדָהָאֵל'. וכן כתב באור תורה שבספרים ספרדיים מנוקד 'בְּהֶשְׁמָה' עם נקודת המפיק בה"א, והביא דבריו בקסת הסופר ח"ב.

^{כג} ענין זה מבואר בגליון פרשת בראשית תשע"ו הערה כ"ב.

^{כד} ואע"פ שאחר מ"ם השימוש תמיד יבוא דגש (שהרי מ"ם השימוש היא במקום תיבת 'מן'), ולכן בא דגש אחר המ"ם, להשלים את הנו"ן החסרה), יש תיבות הפותחות בשווא, היוצאות מן הכלל, שהאות שאחר מ"ם השימוש רפה בהן, כגון: 'מְלַמְעָלָה', 'מְקַצֶּה', 'מְלַבְדּוֹ'.

^{כה} כמו בפסוק: עָרְכוּ מִגֵּן וְצִנָּה וְגִשּׁוּ לְמַלְחָמָה (ירמיה מ"ג ג').

^{כו} מילה זו מצויה בלשון חז"ל, כגון: היה ישן בטליתו ואינו יכול להוציא את ראשו מפני הצננה (ברכות כ"ד ע"ב).

^{כז} וכן בפסוק 'נַחֲלָה עָבַר עַל נַפְשָׁנּוּ' (תהילים קכ"ד ד') הטעם מלעיל בנו"ן והחי"ת בשווא נח, והוא מלשון נחל.

והקורא כאן 'נַחֲלָה' מלרע משנה משמעות ללשון חולי (כמו בפסוק: אִי לִי עַל־שִׁבְיָי נַחֲלָה מִכֶּתִי. ירמיה י"ט ט). והקורא 'נַחֲלָה' מלרע ובחטף פתח משנה משמעות ללשון נחלת ארץ (כמו בפסוק: וְלֹא־יִתָּקֵב נַחֲלָה לְבִנֵּי יִשְׂרָאֵל. להלן ל"ו ז'). (אבן עזרא תהלים קכ"ד ג').

^{כח} שהגיית התי"ו הרפה דומה להגיית הסמ"ך, ואם יקראנה ממש כסמ"ך, שינה משמעות. ומי שאינו יודע להגות את התי"ו כהוּגוֹ, אלא רק כסמ"ך, היה מקום לומר שעדיף שיקראנה בדגש קל, מאשר שיקראנה כסמ"ך ותשתנה המשמעות.

אך בשו"ת פאת שדך (ח"א סימן כ"ד) אין דעתו נוחה מזה, וכתב שאין לחדש שיבושים כנגד משפטי לשון הקודש, כי השיבושים הישנים שאנחנו אנוסים במבטאם אין להקפיד עליהם כל כך, ויש לזמזמם למה שאמרנו ודלוגו עלי אהבה (כמובא בתוס' במסכת עבודה זרה דף כ"ב ע"ב ד"ה גלגא, בשם המדרש), וכשם שחס הקב"ה על השיבוש של עם הארץ שאין בו דעת ללמוד, כך חס על השיבוש שהורגלו בו הדורות וקשה לנו לעוקרו.

ל"ד י"ד: פִּי לִקְחוּ - יש להקפיד לגן את הטעמים כראוי, ולא להשמיט את המונח ולהטעים 'פִּי-לִקְחוּ' במקף.
הָרְאוּבֵנִי - האל"ף לא נשמעת, ונקרא 'הָרְוֵבֵנִי' כט.
ל"ד כ": יִשְׁשָׁכָר - השי"ן השניה לא נשמעת, ונקרא 'יִשְׁכָּרִי'.
ל"ה ב': לָלֵאָה - הלמ"ד רפה, ובשווא נח"ל. וכן הוא להלן.
תִּתְּנֵנִי - התי"ו בדגש, והשווא נע.
ל"ה ג': וּמִגְרָשֵׁיהֶם - הרי"ש בשווא נע. ואין לקרוא 'וּמִגְרָשֵׁיהֶם' בקמץ.

ל"ה ד': אָמָה - האל"ף בפתח, והמ"ם בדגש. והיא יחידת מידה. והקורא 'אָמָה' בקמץ ורפה², משנה משמעות לשון שפחה. וכן הוא להלן.
ל"ה ה': אֶלְפִים בְּאֶמָה - תיבת 'אֶלְפִים' מוטעמות בירח בן יומו, שניגונו כעין מונח³. ותיבת 'בְּאֶמָה' מוטעמת בקרני פרה⁴, שניגונו למנהג האשכנזים כתלישא קטנה פזר ותלישא גדולה⁵, ולמנהג הספרדים כעין פזר רגילי⁶.
ל"ה ו': וְעֲלִיָּהֶם - יש להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא 'וְעֲלִיָּהֶם' באל"ף⁷.

והוסיף, שמי שלבו חרד ואינו רוצה לסמוך על המנהג שהורגלו בו, מוטב שילך אל בני תימן וירגיל לשונו בקריאת תי"ו רפה כהוגן, אך לא יחדש שיבושים לקרוא בתי"ו דגושה.

כט והשורוק שבי"ו הוא ניקוד הרי"ש, אע"פ שהאל"ף מבדילה ביניהם. והרבה טועים וקוראים 'הָרְאוּבֵנִי' כשהרי"ש בשווא נע (וגם המתג תחת הרי"ש מטעה מעט, שדומה לשווא).

ויש לציין, שמחמת שכתובה אות אל"ף שאינה נקראת בין האות המנוקדת בשורוק, לבין האות וי"ו בה מסומנת נקודת השורוק, יש סופרים שהוסיפו גם ניקוד קובץ תחת האות עצמה, וניקדו 'רְאוּבֵנִי' בניקוד כפול (כך מנוקד למשל בכתב יד לניגוד בחלק מהמקומות), וכדי שלא יטעו ויקראו את האל"ף בניקוד השורוק שבי"ו, שמו קו רפה מעל האל"ף לסימן שאינה נקראת, וניקדו 'רְאוּבֵנִי' (שבכל כתבי היד הקדומים על כל אות ששייך בה דגש ורפה, היו מסמנים דגש ע"י נקודה בתוך האות, ורפה ע"י קו מעל האות (כגון: מְקִדִּיל), ולא היו אותיות ללא סימן כלל. הסופרים המאוחרים יותר, השמיטו את קו הרפה, והשתמשו בדגש ובהשמטתו בלבד). אמנם, גם הסופרים שניקדו בניקוד כפול, לא ניקדו כן בעקביות, משום שאין ניקוד זה חובה.

וכו"ב בתיבת 'מֵאוֹם' (דניאל א' ד', איוב ל"א ז'), שגם בה האל"ף לא נקראת, והשורוק הוא ניקוד המ"ם, ונקראת 'מֵאוֹם', יש סופרים שניקדו שם 'מֵאוֹם' בניקוד כפול, כמו כאן.

^ל ענין זה מבואר בגליון פרשת ויצא תשע"ו הערה כ"א.

^{לא} עיין במאמר על השווא שאחר ה"א הידיעה שם מבואר שכאשר נשמט הדגש שאחר ה"א הידיעה (או אחת מהאותיות כל"ב המנוקדות בפתח להורות על ידוע), ואין מתג לפני השווא, השווא נח.

וכאן אין מתג לפני השווא (וכ"כ מנחת שי במדבר א' ג', ח' ו'), ומוכח שהלמ"ד שאחריה בשווא נח. ואע"פ שיש מעט ספרים עם מתג לפני השווא, ספרים אלו הלכו בשיטה אחרת שלא דקדקה בהנחת מתגים אלו, ולא באו להורות שהשווא נע (כמו שהוכיח רח"ה, עיין במאמר על השווא שאחר ה"א הידיעה הערה ה'). וכן כתב להדיא ר"י חיוג' (שלשה ספרי דקדוק, עמ' 130), שהלמ"ד שבת"בת 'הלוים' בשווא נח. ובסידור ר' שבתי סופר (תפילת שבת, משנת השיר שהלוים היו אומרים) כתב שהלמ"ד בשווא נע, ואף כתב שמהרש"ל בסידורו ניקד את הלמ"ד בחטף פתח, דהיינו שהבין ג"כ שהשווא נע. וכנראה מכיון שבספריהם היה מתג, לא חילקו, והסיקו מכך שהשווא נע.

^{לב} לקוראים בהגיה המבחינה בין קמץ לפתח, אם לא ידגישו את האות, אע"פ שעשו שלא כדון, לא שינו משמעות, כיון שהמשמעות ניכרת גם ללא הדגש ע"י הפתח. אך לקוראים בהגיה שאינה מבחינה בין קמץ לפתח, שאצלם כל הבידול בין המשמעים הוא ע"י דגשות ורפיון האות, אם לא ידגישו יש לחשוש בזה לשינוי משמעות.

^{לד} כן כתב בתשלום מקנה אברם בטעם ירח בן יומו.

^{לה} טעמים נדירים בתנ"ך, ט"ו פעמים בכל התנ"ך, ושתי פעמים בלבד בקריאות הנקראות בציבור (כאן, ובאסתר ז' ט'), ובכל המקומות, מגיעים הירח בן יומו והקרני פרה יחד בזה אחר זה, שהמשרת הסמוך לקרני פרה הוא ירח בן יומו.

^{לז} ר' אליהו בחור (סוב טעם ריש פרק ד') כתב שניגון הטעם קרני פרה הוא כפזר ושתי תלישות. וכן כתב ג"כ בספר שיח יצחק (לאחיו ורבו של הט"ו, שער ז' פרק א' סעיף י"א).

וכתב ר' איצק פרעמסל' (קונטרס דברי אמת כאן) וז"ל: כתב השיח יצחק, נגינת קרני פרה כפזר ושתי תלישות, ונראה לי שהיינו תלישא גדולה ותלישא קטנה, עכ"ל. ובמנורת שלמה ובמנחת כליל ובהיכל הברכה ובמסורת הקריאה אכן כתבו, כנראה ע"פ דבריו, שניגונו כפזר תלישא גדולה ותלישא קטנה. וכתב המעיר בתלמוד לשון עברי (סעיף שצ"ב הערה 2) שיש שכתבו שניגון קרני פרה כפזר תלישא גדולה ותלישא קטנה, אך אינו נכון, משום שקרני פרה הוא

טעם מפסיק, ולכן יש לסיימו בניגון תלישא גדולה המפסיק, ולא בניגון תלישא קטנה המחבר (אמנם יתכן שאין כוונת האחרונים הנ"ל שמנגנים קודם פזר ואח"כ תלישא גדולה ואח"כ תלישא קטנה, אלא רק באו לומר שהתלישות אחת גדולה ואחת קטנה, ולא דיברו על סדר נגינתם כלל). ולפי זה צריך לומר שסדר נגינתם הוא פזר תלישא קטנה ותלישא גדולה, או תלישא קטנה פזר ותלישא גדולה.

ואכן באהל משה (שער הטעמים אות רע"ב) כתב שניגון הקרני פרה כפזר ותלישא קטנה לפניו ותלישא גדולה לאחריו, ומוכח מדבריו שסדר נגינתם הוא תלישא קטנה פזר ותלישא גדולה.

ועוד הוסיף המעיר בתלמוד לשון עברי, שאע"פ שבתמונת הטעם קרני פרה ציור התלישא גדולה קודם לציור התלישא קטנה, אין מזה הוכחה על סדר נגינתם, כיון שהטעם תלישא גדולה מסומן תמיד בראש התיבה (כגון: וַיִּשְׁבּוּ), והטעם תלישא קטנה מסומן תמיד בסוף התיבה (כגון: וַיִּמָּר), ולכן גם בטעם קרני פרה שהוא טעם בפני עצמו ולכן מסומן באות המוטעמת, בכל זאת נשאר דין זה שהתלישא גדולה קרובה יותר לראש התיבה והתלישא קטנה לסוף התיבה (וראה כעין זה בגליון פרשת בראשית תשע"ו הערה ל"ב ובגליון פרשת שמעי תשע"ו הערה ט').

ועוד הוסיף, שכיון שתמונת הטעם קרני פרה היא ׀ כשתי תלישות, מן הדין היה ראוי לנגנו רק כשתי תלישות, רק מחמת שבעל המסורה קראו בשם 'פזר גדול' ע"כ צריך לנגן גם את קול הפזר.

אך דבריו אלו בטעות יסודן, משום שתמונת הטעמים המקורית המופיעה בכתבי היד אינה כבדפוסים, אלא תמונת תלישא גדולה ותלישא קטנה בכתבי היד היא עיגול בלבד, ללא תוספות הקו הנוטה המסומן בדפוסים (ותמונתם זהה לגמרי, אלא שבתלישא גדולה העיגול ממוקם בראש התיבה ובתלישא קטנה העיגול ממוקם בסוף התיבה, ולכן אינם מופיעים מעל מקום ההטעמה כאשר הטעמים אלא בראש התיבה או בסופה, משום שהאופן היחיד להבדיל בין התלישות הוא ע"י מקום סימניהם), ותמונת קרני פרה בכתבי היד היא כעין שני קוים אלכסוניים המחוברים למטה, ללא עיגולים כלל (כעין V). וא"כ, בתמונת טעם קרני פרה המקורית אין רמז כלל לתמונת התלישות, ואין להסיק מזה כלל לגבי ניגון או סדר התלישות (ויתכן אף לומר שניגון קרני פרה המקורי אינו כתלישות כלל, וכמו שאצל הספרדים ניגונו כעין פזר בלבד (ראה בהערה הבאה), והתחילו לנגן כתלישות רק משום שבדפוסים סימנו את תמונתו כתלישות, והוסיפו גם פזר משום ששמו 'פזר גדול'. אך יתכן לומר גם להיפך שבדפוסים סימנוהו כתלישות משום שנגינתו הקדומה היתה כתלישות, ולכן דימו את תמונת הקרני פרה לתמונת התלישות. ומ"מ נראה שאחר שכבר קדמוני האחרונים כתבו שניגונו כתלישות, אין לשנות את הניגון שכתבו הקדמונים שקרובים יותר למסורת, ע"פ השערה בעלמא).

לו הרשב"ץ (מגן אבות נ"ה ע"ב) כתב שנגינת קרני פרה דומה לפזר. ובתשלום מקנה אברם (מאסיליה) כתב שנגינתו קרובה לפזר וכמעט כמוה רק עם חזק גדול מהפזר והתחלפות מה ורעד כאילו הקול יראה שתיים עם סיבוב בסופם. ובספר טעם ודעת (לה' אליהו גאון, נדפס בשנת תרפ"ו) כתב שכפי קבלתם ניגונו כפזר רגיל. ויש לציין, שפזר רגיל מכונה במסורה 'פזר', וקרני פרה מכונה 'פזר גדול'. אך אצל הספרדים כל פזר נקרא 'פזר גדול'. וזה כנראה משום שאצלם לא היה כ"כ הבדל בנגינה בין פזר לקרני פרה, לכן גם לפזר רגיל קראו פזר גדול כמו שקוראים לקרני פרה.

לו בגמרא (מגילה כ"ד ע"ב) כתוב שאין לכהן לישא את כפיו אם קורא אות אל"ף כאות עי"ן או אות עי"ן כאות אל"ף, וכן אין למנות כשליח ציבור מי שקורא כן. וכן נפסק בשולחן ערוך (או"ח סימן נ"ג סעיף י"ב).

ובמשנה ברורה שם (סקל"ז) הביא את דברי האחרונים, שכתבו שבמקום שכולם מדברים כך מותר.

אך אע"פ שבמקום שכולם קוראים כך מותר להעלותו כש"ץ כיון שכך רגילים באותו מקום, מ"מ לכתחילה ודאי ראוי ונכון להדר לקרוא כהוגן בהגייה הנכונה.

ובערוך השולחן (סימן נ"ג סעיף י"ד, סימן ס"א סעיף ח', סימן ס"ב סעיף ב') כתב שבמדינותינו אין בקיאים בחילוק שבין אל"ף לעי"ן, אך בכל זאת כתב (סימן ס"א סעיף ח')

שבקריאת שמע יש לדקדק להפרישם זה מזה, וכתב עוד (סימן ס"ב סעיף ב')

שהמדקדק במצוות יראה לדקדק בזה הרבה בכל התורה, ושכרו גדול

ל"ה ח': **מַאֲתָּה, וּמֵאָתָּה** - יש להיזהר שלא להבליע את האל"ף וישמע שקרא 'מֵת'.

הַמֶּעֶט - המ"ם רפה, ובשווא נח"ל.

ל"ה י"ב: **לְמִשְׁפָּט** - הלמ"ד בפתח. ואין לקרוא 'לְמִשְׁפָּט' בשווא נע.

ל"ה י"ד: **שָׁלֹשׁ** - השי"ן בשווא. ואין לקרוא 'שָׁלֹשׁ' בקמץ.

ל"ה ט"ז: **רֵצֶחַ הָוָה** - הטעם מלעיל בצד"י, והחי"ת בהעמדה מועטת. וכן הוא להלן.

ל"ה י"ט: **הוּא יָמִית אֶת־הָרָצָח** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים 'הוּא יָמִית אֶת־הָרָצָח'.

יְמִיתֶנּוּ - התי"ו בסגול, והנו"ן דגושה, והוא לשון יחיד נסתה. והקורא 'יְמִיתֶנּוּ' בצירי ורפה^ט, משנה משמעות ללשון רבים המדברים על עצמם^מ. וכן הוא להלן בתיבת: **יְהִדְפְּנוּ** (ל"ה כ').

ל"ה כ': **יְהִדְפְּנוּ** - הדלי"ת בחטף קמץ קטן, והוא נהגה כקמץ קצר מעט^{מא}.

ל"ה כ"א: **אִוּ בְּאֵיכָה** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להשמיט את המונח ולהטעים 'אִוּ בְּאֵיכָה' במקף.

ל"ה כ"ב: **וְאִם־בִּפְתָּע** - יש להקפיד על הגייה נכונה של התי"ו, שלא ישמע שקורא 'בִּפְסַע' בסמ"ך^{כח}.

ל"ה כ"ג: **אִוּ בְּכָל־אֶבֶן** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להשמיט את המונח ולהטעים 'אִוּ בְּכָל־אֶבֶן' במקף.

וְלֹא מִבְּקֶשׁ רָעָתוֹ - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להחליף בין המרכא והטפחא ולהטעים 'וְלֹא מִבְּקֶשׁ רָעָתוֹ'.

ל"ה כ"ה: **וַיָּשֶׁבֱ בָּהּ** - הטעם מלעיל ביו"ד^{טו}.

אֲשֶׁר־מָשַׁח - ראוי להקפיד על הגייה נכונה של החי"ת, שלא ישמע שקורא 'מִשָּׁךְ' בכ"ף.

ל"ה ל"א: **אֲשֶׁר־הוּא רָשָׁע לְמוֹת** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים 'אֲשֶׁר־הוּא רָשָׁע לְמוֹת'.

ל"ה ל"ג: **יִחְנֶיף** - החי"ת בחטף פתח. ואין לקרוא 'יִחְנֶיף' בשווא נח.

הוּא יִחְנֶיף אֶת־הָאָרֶץ - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים 'הוּא יִחְנֶיף אֶת־הָאָרֶץ'.

שָׁפְכוּ - הפ"א בשווא נע.

ל"ו ו': **זֶה הַדְּבָר** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להשמיט את המונח ולהטעים 'זֶה־הַדְּבָר' במקף.

ל"ו ח': **יִירָשׁוּ** - הרי"ש בשווא נע.

ל"ו י"ג: **אֵלֶּה הַמִּצְוֹת** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להשמיט את המונח ולהטעים 'אֵלֶּה־הַמִּצְוֹת' במקף.

❖❖❖ ❖❖❖ ❖❖❖

❖ חילופי נוסחאות ❖

ל"ג ט': **שְׁתִּים עֶשְׂרֵה** / **שְׁתִּים עֶשְׂרֵה**

בְּמוֹנֵחַ גִּרְשִׁים – בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ו ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ט ס"י ס"יג ס"יד ס"טו, א"ד. ~ ובדפוסים: קסוטו, ברויאר.

בְּקִדְמָא גִּרְשִׁי – בכתבי היד: ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ס"י ס"יא ס"יב ס"יג ס"יד ס"טו ס"ז, א"ד א"ה א"ו א"ז א"ט. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, רוו"ה, לטריס, גינצבורג, קורן.^{מב}

ל"ג ל"ט: **וְאֶהְיֶה** / **וְאֶהְיֶה** (וְאֶהְיֶה)

הַאֲלֵף לֹא מוֹנֵחַ – בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ט ס"י ס"יא ס"יב ס"יג ס"יד ס"טו ס"ז, א"ד א"ה א"ו א"ז א"ט. ~ ובדפוסים: קורן, ברויאר.

הַאֲלֵף בְּמוֹנֵחַ – בכתבי היד: ס"ח ס"יב, א"א א"ג א"ח א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, רוו"ה, לטריס, גינצבורג, קסוטו.^{מז}

ל"ד ו': **וְהִיָּה** / **וְהִיָּה** (וְהִיָּה)

ל"ד ז': **וְהִיָּה** / **וְהִיָּה** (וְהִיָּה)

ל"ד ט': **וְהִיָּה** / **וְהִיָּה** (וְהִיָּה)

הַיּוֹד רַפָּה – בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ס"י ס"יא ס"יב ס"יג ס"יד ס"טו ס"ז, א"ד א"ה א"ו א"ז א"ט. ~ ובדפוסים: מק"ג, ברויאר.

הַיּוֹד דְּגוּשָׁה – בכתב היד: א"ט^{מח}. ~ ובדפוסים: רא"פ, רוו"ה, לטריס, גינצבורג, קסוטו, קורן.

^{מא} ניקוד החטף קמץ כאן הוא שווא נע במהותו, ונהגה כקמץ משום שמקורו מהמילה 'לְהִדָּף' שהדלי"ת בחולם, ולכן כשהתארכה המילה והחולם התבטל והפך לשווא, נשאר שווא זה נוטה לקמץ כדי לשמור על הגיית החולם המקורית (כמבואר בארוכה במאמר החטפים).

^{מב} מחלוקת הספרים בהטעמת תיבות 'שְׁתִּים עֶשְׂרֵה', תלויה במחלוקת באופן קריאת תיבת 'שתיים'. עיין בזה במאמר בענין תיבת שתיים.

^{מג} נראה שיש סימני מחיקה של מונח.

^{מד} לגבי מונח הבא בתיבה המוטעמת בזקף קטן, הכלל הוא שאם יש בתיבת הזקף קטן מקום הראוי למתג, שלא באות הראשונה, יבוא מונח תמורת המתג, אך כאשר הזקף בא אחר תנועת חטף, והתנועה הראויה למתג היא לפני החטף, ומנוקדת בניקוד החטף, לא יבוא מונח במקום המתג (טעמי המקרא לר"מ ברויאר, עמ' 102-101). ולכן כאן אע"פ שהאות שלפני החטף ראויה למתג, לא יבוא מונח תמורתו.

^{מה} יש שני כתבי יד שאינם עקביים בשלושת המקומות בענין דגש זה. בכ"י א"ח בפסוקים ו' וט' היו"ד רפה, ובפסוק ז' היו"ד דגושה. ובכ"י א"ט בפסוק ו' היו"ד רפה, ובפסוקים ז' וט' היו"ד דגושה.

כשמדקדק בזה, ובפרט במקום שאם קורא שלא כראוי משתנה המשמעות.

^{לח} עיין במאמר על השווא שאחר ה"א הידיעה שם מבואר שכאשר נשמט הדגש שאחר ה"א הידיעה (או אחת מהאותיות כל"ב המנוקדות בפתח להורות על ידוע), ואין מתג לפני השווא, השווא נח.

וכאן אין מתג לפני השווא, ומוכח שהמ"ם בשווא נח. ואע"פ שיש מעט ספרים עם מתג לפני השווא, ספרים אלו הלכו בשיטה אחרת שלא דקדקה בהנחת מתגים אלו, ולא באו להורות שהשווא נע (כמו שהוכיח רוו"ה, עיין במאמר על השווא שאחר ה"א הידיעה הערה ה').

^{לט} לקוראים בהגיה המבחינה בין צירי לסגול, אם לא ידגישו את האות, אע"פ שעשו שלא כדון, לא שינו משמעות, כיון שהמשמעות ניכרת גם ללא הדגש ע"י הסגול. אך לקוראים בהגיה שאינה מבחינה בין צירי לסגול, שאצלם כל הבידול בין המשמעים הוא ע"י דגשות ורפיון האות, אם לא ידגישו, יש לחשוש בזה לשינוי משמעות.

^מ וכבר כתב בשו"ת אורים גדולים (למוד כ', סימן ג' בדפו"ח) (לר' אברהם ישראל זאבי זצ"ל אב"ד חברון, נפטר תצ"א, שו"ת זה מוזכר פעמים רבות בחיד"א וברע"א), שמי ששינה וקרא 'תְּשַׁלְּחֶנּוּ' בנו"ן רפה במקום 'תְּשַׁלְּחֶנּוּ' בנו"ן דגושה, וכיוצא בזה, הרי שינה משמעות ויש להחזירו (כמו שכתב הרמ"א (או"ח סימן קמ"ב סעיף א') שבשינוי משמטנה הענין מחזירין אותו). והוסיף שם שגער בשלושי ציבור שלא דקדקו לקרוא בדגש. והובאו דבריו בכף החיים (סימן קמ"ב אות ט').

ברויאר. ~ וכן מוכח מהמסורה נא.

הסי'ת בצירי – בכתבי היד: ס"א ס"ג ס"ד ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ס"י סי"ג סט"ז, א"א
א"ג א"ד א"ה א"ז. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, רוו"ה, לטרס, גינצבורג²²,
קורן.²³

ל"ד כ': וּלְמִטָּה בְּנֵי שְׁמֹעוֹן / (וּלְמִטָּה בְּנֵי שְׁמֹעוֹן)

בַּפֶּשֶׁט מוֹנֵחַ זֶקֶף קֶטֶן – בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד, ט"ג ט"ד ט"ה ס"י ס"ד
סט"ו סט"ז ס"ז. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטרס, גינצבורג, קסטון, ברויאר.
בַּטְפָחָא מוֹנֵחַ אֲתַנְחָתָא – בכתבי היד: ט"ה ט"ח, ס"א ס"ב ס"ו ס"ח ס"ט
סי"א סי"ב סי"ג, א"א א"ב א"ג א"ד א"ה א"ו א"ז א"ח א"ט א". ~ ובדפוסים:
רוו"ה, קורן. ~ וכן הוא בעין הקורא.¹⁷

ל"ה כ"ח: וְאַחֲרֵי מוֹת / (וְאַחֲרֵי-מוֹת)

במרכא – בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"י ס"יא
 ס"ב ס"ג ס"ד סט"ו סט"ז ס"ז, א"א. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס,
 גינצבורג^{מח}, קסטון, ברויאר.

במקף – בכתבי היד: ס"ה ס"ו ס"ח ס"ט, א"ב א"ד א"ה א"ו א"ז א"ח א"י. ~
ובדפוסים: רוו"ה, קורן. ~ וכן הוא בעין הקורא. מ"ט.

ל"ו ט': לְמִטָּה אַחֵר / (לְמִטָּה אַחֵר)

הטי"ת בסגול – בכתבי היד: טא"ס טא"ק ט"ב ט"ג ט"ה ט"ו ט"ח, ס"ה ס"ח
סי"א סי"ב סי"ד סט"ו סי"ז, א"ב א"ו א"ח א"ט א"י. ~ ובדפוסים: קסוטו,

המנוקדות בסגול, ובין הדוגמאות מובאת תיבת 'מטה', שבפסוק 'עַל מִטָּה מְשַׁפַּחַת אֲבִיהֶן' (להלן י"ז י"ב) הוא סמוך והטי"ת מנוקדת בצירי, ובפסוק 'וְלֹא תִסַּב נֶחֱלָה מִמֶּטֶה לְמֶטֶה אַחֵר', אינו סמוך והטי"ת מנוקדת ובסגול. ומוכח מרשימת מסורה זו שהניקוד כאן הוא 'לְמִטָּה' בסגול ולא 'לְמִטָּה' בצירי. וכן מוכח מהמסורה שבכ"ט ט"ג (במסדה י"ג י"ז), שמוסרת שיש י"ב מקומות במקרא שתיבות 'מטה'-למטה'-למטה' מנוקדות בסגול, והמסורה שם מונה מקום זה עם המקומות בהם מנוקד בסגול.

²² ובגליון ציין שכן מנוקד בספר במוגה, ובספרים אחרים מנוקד 'למטה' בסגול.

²² מחלוקת הספרים כאן אם הניקוד הוא 'לְמִטָּה' בצירי או 'לְמִטָּה' בסגול, היא מחלוקת במשמעות האם יש כאן סמיכות או לא, שאם יש כאן סמיכות, הטי"ת מנוקדת בצירי, ואם אין כאן סמיכות, הטי"ת מנוקדת בסגול (ראה לעיל הערה נ"א).

והסברא הפשוטה היא שאין כאן סמיכות, שהרי תיבת 'אָחַר' היא שם תואר לשבט, ואינה שם עצם, ולכן אין כאן סמיכות (סמיכות היא צירוף של שני שמות עצם היוצרים יחד משמע חדש, כגון: 'בית ספר' או צירוף של שם תואר ותאריך שם עצם, היוצרים יחד משמע חדש, כגון: 'שוב לב', 'שוב צע'). ואינו דומה לפסוק 'על מטה מַשְׁפַּחַת אֲבִיהֶן' (להלן פסוק י"א), ששם נחשב לצירוף של שני שמות עצם ('משפחה' הוא שם כללי, ו'משפחת אביהן' הוא שם פרטי, וכיוצא בזה: 'גור' ל'צור' ו'חרמון' ל'חרם'). ולכן יש סמיכות והטי' נמוקדת בצירי.

ור' איצק פרעמסלא כתב בקונטרס דברי אמת שהנכון הוא 'למטה אחר' בצירי, וכמו שכתוב בסמוך 'על מטה משפחת אביהן' שהוא סמוך, שהכוונה היא על מטה של משפחת אביהן, כך גם כאן פירושו למטה של משפחה אחרת, שהוא נקרא על שם איש אחר. עכ"ד (והעתיקו דבריו במנחת כלל ומסורת הקריאה). והיינו שתיבת 'אחר' הכתובה כאן אינה תואר, אלא היא שם עצם, ו'מטה אחר' פירושו מטה של אחר, ולא מטה שהוא אחר. אך באמת קשה מאד לומר כן שתיבת 'אחר' תיתפס כשם עצם.

ונראה שהמנקדים כאן 'לְמֶטָה' בצירי ניקודו כן ע"פ שיטת רב אשי (בבא בתרא ק"י ע"ט) שדורש את תיבות 'לְמֶטָה אַחֵר' שהכוונה למטה של הירוש, ותיבת 'אַחֵר' מדברת על הירוש שהוא אחר, ולא על השבט, ואם תיבת 'אַחֵר' מדברת על הירוש, היא אכן שם עצם ולא תואר, ואם היא שם עצם, תיבת 'לְמֶטָה' אכן מסבוכה לתיבת 'אַחֵר'.

אך באמת נראה שגם לפי דרשת רב אשי לא מנוקד כאן 'למטה אחר' בצירי, שבפשטות ודאי כוונת הפסוק למטה שהוא אחר, והכוונה היא על השבט, ודברי רב אשי הם דרשה, שכיון שכתוב 'אחר' מוכח שמדובר כאן על יורש שהוא אחר לגבי המוריש, אך ע"פ פשוטו של מקרא ודאי הכוונה למטה שהוא אחר, ומאיל המטה. וצ"ע בה.

מו יש להעיר, שחילוף טעמים זה מהווה שינוי משמעות, שאם תיבת 'הַגָּבֹל' מוטעמת בזקף, הפיסוק הוא: 'וַיֵּרֶד הַגָּבֹל, וַיִּמְחָה עַל כְּתָף יָם כְּנָרְתָּ קִדְמָה!'. והיינו שירד הגבול לכתף המזרחית של ים כנרת.

ואם תיבת ה'גבול' מוטעמת ברביע, הפיסוק הוא: 'וַיֵּרֶד הַגָּבֹול וּמָחָה עַל כְּתָף יָם כְּנָנִית, וְהֵייוּ שִׁירֵד הַגָּבֹול לְכִיוּן מִזְרָח, לְכַתֵּף שֶׁל יָם כְּנָנִית, וְתֵיבַת 'קְדָמָה' חֹזֶרֶת עַל יְרִידַת הַגָּבֹול.

^{מז} יש להעיר, שברשימת השבטים המנויה כאן, יש פסוקים שכתובים בהם שני עניינים (פסוקים כ"ב - כ"ח), דהיינו שהאיש היה נשיא השבט, ומה היה שמו, ויש פסוקים שכתוב בהם רק עניין אחד (פסוקים כ' - כ"א), והוא, מה היה שם האיש, אך לא נכתב בהם שהיה נשיא השבט (ועיין באור החיים הטעם שלא בכל השבטים מוזכר שדה נשיא).

ונראה שהחלוקה הראויה היא, שבפסוקים שיש בהם שני עניינים יבוא אתגחתא, ובפסוקים שיש בהם ענין אחד בלבד, לא יבוא אתגחתא, ולכן בנשיא שבט בנימין מוטעם בזקף ולא באתגחתא, שיש בו רק ענין אחד, ולפי זה גם כאן אצל שמעון ההטעמה ההגיזית היא בזקף ולא באתגחתא, שהלא ש כאן רק ענין אחד.

אך אין זה מוכרח, ויתכן שאף בפסוק שיש בו רק ענין אחד יכול לבוא אתנחתא. אך אצל בנימין מוטעם בזקף ולא באתנחתא משום שהוא גם ענין אחד וגם פסוק קצר ביותר שיש בו רק ארבע תיבות מוטעמות, ואילו היה בו אתנחתא הפסוק היה מתחלק כך שתיבה אחת בלבד לפני האתנחתא ותיבה אחת בלבד לפני הסוף פסוק, ולכן לא מוטעם שם באתנחתא. אך אצל שמעון שיש בו חמש תיבות מוטעמות, אע"פ שהוא ענין אחד, יתכן שיכול לבוא בו אתנחתא.

מח ובגליון ציין שכן הוא הנוסח ברוב ספרים, ובספרים אחרים מוטעם 'וְאֶחָד־מֵוְהַ' במקף.

מט יש לציין, שצירוף התיבות 'ואַחֲרֵי מוֹת' מופיע פעם נוספת בתנ"ך (דברי הימים ב' כ"ד י"ז), ושם מוטעם 'ואחרי מוֹת' במרכא פשטא גם בדפוס קורן.

^י ובמסורה שם נמסר: 'במוגה נגרד הסגול ונשאר צירי', כלומר שנמצא ספר מוגה שתוקן בו מ'למטה' בסגול ל'למטה' בצירי.

^{נא} הכלל הוא שתיבות המנוקדות בסגול בסופן, משתנה הסגול לצירי כאשר הן סמוכות לתיבה אחרת, כגון: 'לְמַחְנֶה גָּדוֹל'- 'מַחְנֶה מִצְרַיִם', 'מִרְבֵּה הַזֶּנוֹ'- 'מִרְבֵּה רִגְלִים'. וכדומה.

ובספר דקדוקי הטעמים (סעיף 39) ישנו קטע העוסק בזה, ומובאות בו דוגמאות של תיבות סמוכות המנוקדות בצירי, ושל תיבות שאינן סמוכות